

Condițiile de existență a copilului în familia naturală, la orizontul anilor 2000

Livia Chisăgiu

Cunoașterea evoluțiilor înregistrate pe principalele coordonate ale nivelului de trai al familiei (venituri și consum, inegalitate și sărăcie, ca ipostază negativă a bunăstării) considerăm că este importantă pentru fundamentarea politiciei de protecție a copilului din următoarele două puncte de vedere: în primul rând, datorită faptului că niște condiții de viață precare în sânumul familiei naturale constituie unul dintre cei mai evidenți factori ai incapacității familiei de a asigura întreținerea, îngrijirea și educația copiilor în condiții de normalitate (manifestări de violență, abuzuri și abandon); în al doilea rând, pentru că, abordată într-o concepție integratoare, politica de protecție a copilului trebuie să-i vizeze pe toți copiii: atât pe cei puțini care sunt lipsiți de grija familiei, cât și pe cei mulți, ai căror părinți îi îngrijesc cu dragoste și devotament, dar care pot întâmpina numeroase dificultăți în creșterea și educația lor copiilor.

Formele de manifestare a crizei ce a marcat economia națională de-a lungul întregii perioade de tranziție - inflația puternică și şomajul - au determinat scăderea nivelului de trai pentru marea majoritate a populației și s-au răsfrânt și asupra formării și stabilității familiei, reflectată în evoluția unor importanți indicatori demografici, precum natalitatea, nuptialitatea, divorțialitatea, precum și asupra condițiilor de creștere și educație a copiilor.

Repere demografice

Conform rezultatelor Anchetei bugetelor de familie (ABF) pentru anul 2003, dimensiunea medie a unei gospodării a fost de 2,801 persoane, mai mare în mediul rural decât în cel urban (2,894 față de 2,723 persoane).

Cele mai numeroase sunt gospodăriile formate dintr-un număr redus de persoane: cele formate din 1-3 persoane au constituit mai mult de două treimi din total (69,9% în 2003).

Dimensiunile extreme (gospodăriile formate din persoane singure, precum și cele formate din 5-6 și mai multe persoane) sunt mai frecvente în mediul rural: acestea din urmă (gospodăriile formate din 6 și mai multe persoane) se află în proporție de 72,38% în rural. Gospodăriile de dimensiuni situate în jurul mediei (formate din 3 și 4 persoane) sunt preponderente în mediul urban.

Comportamentul reproductiv al familiilor diferă pe medii de rezidență și în funcție de statutul ocupațional și gradul de instruire declarat al mamei. Astfel, pe fondul unei ponderi ridicate a gospodăriilor fără copii (66,9% în 2003 față de 66,2% în 2002, iar pe medii de rezidență proporțiile au fost de 63,6% în mediul urban și 70,9% în rural), precum și a gospodăriilor cu un singur copil (56,3% în totalul gospodăriilor cu copii), gospodăriile cu un număr redus de copii (1 și 2 copii) sunt mai frecvente în mediul urban, în timp ce gospodăriile cu 3 și

respectiv, 4 și mai mulți copii sunt cantonate în mai mare măsură în mediul rural. De asemenea, peste jumătate (55,4% în 2003 față de 54,9% în 2002) din numărul total al născuților vii au mame casnice, ponderea fiind de 70,7% (în ușoară creștere față de 2002 - 69,0%) în

mediul rural (unde și posibilitățile de ocupare sunt mai reduse) și 38,5% (față de 38,7% în 2002) în mediul urban, comparativ cu numai 37,1% (35,7% în 2002) născuți vii ale căror mame au fost salariate (55,8% în urban și 20,1% în rural).

Tabelul nr. 1

Distribuția gospodăriilor pe medii după numărul copiilor sub 18 ani

- % -

	Total gospodării	din care:	
		Urban	Rural
Total după numărul copiilor sub 18 ani	100,0	55,9	44,1
Fără copii sub 18 ani	66,2	34,7	31,5
Cu copii sub 18 ani, din care, gospodării cu:	33,8	21,2	12,6
- 1 copil	18,6	13,3	5,3
- 2 copii	11,1	6,5	4,6
- 3 copii	2,5	1,0	1,5
- 4 copii și mai mulți	1,6	0,4	1,2

Sursa: INS, Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației în 2002, p. 91.

Statutul ocupațional al mamei trebuie privit în corelație cu nivelul său de instruire declarat, un factor deosebit de important al posibilităților sale de ocupare pe piața muncii. Faptul că peste jumătate din numărul născuților vii au mame casnice nu poate să surprindă, atâtă vreme cât 61% dintre mame au pregătire gimnazială și liceală; doar 9,9% sunt absolvente ale învățământului superior și 10,8% ale învățământului profesional care le oferă practic pregătirea obligatorie pentru practicarea unei profesii/meserii.

Influența conjugată a socioeconomului și a modelului demografic (în special modelul cultural al căsătoriei) specific și altor populații din spațiul est-european a indus următoarele trăsături ale comportamentului reproductiv al familiei la orizontul anilor 2000:

- ponderea născuților vii de rangul I în total născuți vii (50,8% în 2003; 50,7% în 2002) indică orientarea

cuplurilor către familia cu un număr redus de copii (născuții vii de rangul IV și peste s-au născut în proporție de 71,4% în mediul rural - pondere aproape constantă în ultimii doi ani);

- vârsta medie a mamei la naștere și la prima naștere (26,2% ani și respectiv 24,3% ani în 2003) au înregistrat o tendință de ușoară creștere în ultimii ani;
- ponderea născuților vii cu mame în vîrstă de 30 de ani și peste a cunoscut, în mod firesc, aceeași tendință de ușoară creștere - 19,7% (2000), 21,3% (2001), 22,9% (2002) și 23,7% (2003).

Acstea caracteristici ale comportamentului reproductiv al familiei fac evident "refuzul familiei numeroase", așa cum se întâmplă astăzi frecvent în lume, sau cel puțin amânarea aducerii pe lume a copiilor, în speranța unor vremuri mai bune.

Din punct de vedere al situației juridice, o altă trăsătură importantă a comportamentului reproductiv al familiei, cu implicații asupra repartiției responsabilităților în planul formării și socializării copilului, între familie și societate este ponderea deopotrivă în creștere, a copiilor născuți în afara căsătoriei sau abandonati (25,5% în 2000; 26,7% în 2002 și 28,2% în 2003).

Importanța familiei stabile și a raportului copii legitimi/copii nelegitimi, prin prisma aportului lor la asigurarea natalității și a reînnoririi generațiilor a fost statuată deja, cu câteva decenii în urmă, într-o lucrare de referință din literatura de specialitate: "...un anumit număr de nașteri au loc în afara căsătoriei. Dar familia rămâne elementul esențial (...). Dacă societatea acordă un ajutor nașterilor în afara căsătoriei este pentru a furniza individului o anumită egalitate a sănătății, și nu pentru a pune în discuție instituția căsătoriei."¹ Aceasta pentru că celula familială, prin funcția sa fundamentală de formare și socializare primară a copiilor este aceea care identifică aptitudinile și predispozițiile copilului, oferindu-i cadrul în care se conturează personalitatea individului în primii ani de viață.

De aici decurge importanța deosebită a familiei stabile în viața indivizilor: în afara numărului de copii nedoriți care pot însăși forme de coabitare care nu se legitimizează, în cazul disoluției familiei apare un important loc comun cu problematică îndeosebi recentă, a domeniului social: prin numărul mare de indivizi ce trăiesc în "izolare" sau numărul mare de famili monoparentale (cel mai adesea mama cu unul sau mai mulți copii). De

aceea este lesne de înțeles noua optică - pe care se fundamentează politica familială - ca întreaga dezvoltare să fie profitabilă familiei, în vederea asigurării stabilității familiilor deja constituite, precum și stimulării indivizilor în constituirea de familii stable. Ajunși în acest punct al argumentării necesității susținerii familiei stabile, să urmărim impactul demografic al socioeconomicului în perioada de tranziție. Vom selecta doar trei indicatori care sunt în conexiune directă cu familia stabila: natalitatea, nuptialitatea și divorțialitatea.

Comparativ cu anul 1990, numărul de născuți vii este mai mic cu 32,5% în 2003. La născuți de rangul unu scădere este de 21,1%, la cei de rangul doi de 29,8%, însă considerabil mai mare la născuți de rangul trei (47,7%), precum și la născuți de rangul patru și peste (57,6%). Scăderea tot mai accentuată a numărului de născuți vii o dată cu creșterea rangului copilului poate fi un indiciu al faptului că în condițiile unui mediu mai puțin "prietenos" pentru familie, cuplurile nu au urmărit în mod priorită renunțarea la copii, ci renunțarea la copii de rangul doi și îndeosebi de rangul trei și peste, sau amânarea aducerii pe lume a acestor copii.

Structura creșterilor la indicatorul natalitate, în 1997 și 1998, comparativ cu 1996 argumentează amânarea aducerii pe lume a copiilor de rangul doi și peste, în viziunea unui nume cu rezonanță în demografia românească².

Concret, în 1998 comparativ cu 1996, numărul de născuți vii a fost cu 6 mii mai mare. Numai că această dinamică generală este suma unei creșteri de aproape

¹ Jacques Delors, *Contribution à une recherche sur les indicateurs sociaux*, Ed. du Seuil, Paris, 1971, p. 45.

² Vasile Ghețău, *O privire generală asupra evoluțiilor demografice în anii '90, în lucrarea: "Un deceniu de tranziție - situația copilului și a familiei în România"*, UNICEF, București, 2000.

7 mii la născuții de rangul 1-4 și a unei scăderi de aproape o mie la născuții de rangul 5 și peste. Însă "în proporție de 85% creșterea se află la născuții de rangul doi și trei. Dacă aruncăm o privire asupra vârstelor mamelor acestor născuți vom observa că aproape întreaga creștere se află la femeile de 30 - 34 ani. Cu alte cuvinte, strania creștere a numărului de născuți în 1997 și 1998 nu este una întâmplătoare, ci ne aflăm în fața

unui fenomen bine determinat de recuperare". O parte din cuplurile care în prima parte a anilor '90 au avut primul copil nu au renunțat la decizia de a avea al doilea (al treilea) copil, ci au amânat nașterea în speranța unor zile mai bune. Chiar dacă aceste zile nu au venit, avansarea în vârstă fiind un proces implacabil, aceste cupluri au fost puse în fața unei realități lipsite de echivoc: acum ori niciodată.

Tabelul nr. 2

Evoluția natalității, nuptialității și a divorțialității

- % -

Indicator	1990	1991	1992	1994	1996	1997	1998	2000	2001	2002	2003
Născuți vii - în mii	315	275	260	247	231	237	237	234,5	220,3	210,5	220,3
Născuți vii la 1000 loc.	13,6	11,9	11,4	10,9	10,2	10,5	10,5	10,45	9,8	9,7	9,8
Căsătorii - în mii	193	183	175	154	155	147	145	135,8	129,9	129,0	133,9
Căsătorii la 1000 loc.	8,3	7,9	7,7	6,8	6,7	6,5	6,5	6,1	5,8	5,9	6,2
Divorțuri - în mii	33	37	29	40	36	35	40	30,7	31,1	31,8	33,0
Divorțuri la 1000 loc.	1,4	1,6	1,3	1,7	1,6	1,5	1,8	1,37	1,39	1,46	1,52

Sursa: Vasile Ghețău, op. cit., Născuți vii în 2000, 2001, 2003; Căsătorii în 2000, 2001, 2003; Divorțuri în 2000, 2001, 2003.

Referitor la cel de al doilea indicator supus observației, și anume nuptialitatea, menționăm că o natalitate relativ ridicată a menținut populația în vîrstă de 15-30 de ani la o pondere mai mare decât în alte țări și astfel piața căsătoriei a fost favorabilă nuptialității.

Mai importantă însă, în nuptialitatea ridicată pe care a avut-o România a fost conservarea modelului cultural al căsătoriei, neerodat esențial de schimbările socioeconomice. Propensiunea ridicată pentru căsătoria legal încheiată, proporția scăzută a celibatului definitiv și vîrsta Tânără la încheierea căsătoriei definesc acest model al căsătoriei (specific și altor populații din spațiul est-european). Aceste caracteristici nu s-au modificat esențial în primii ani după 1989.

Deteriorarea contextului socioeconomic, șomajul, criza locuințelor din urban

au influențat negativ nuptialitatea, astfel încât după 1991, rata nuptialității a intrat într-o scădere marcată. Cu o valoare de 6,5 căsătorii la 1000 de locuitori în 1997 și 1998 fenomenul se situa încă la valori ridicate în context european, dar cu un trend continuu descrescător care va conduce, în 2001, la înregistrarea celei mai mici valori din perioada postbelică (sub 6 căsătorii la 1000 de locuitori - 5,8%), fiind întrerupt doar în 2003 de o ușoară redresare..

Autorul mai sus citat opinează că noile realități socioeconomice vor duce, în timp, "la o apropiere a modelului românesc de cel vest-european, caracterizat printr-o prevalență mai redusă și o vîrstă considerabil mai ridicată." În acest context este de menționat că atât vîrsta medie la căsătorie, cât și vîrsta medie la prima căsătorie au fost în ultimii ani în

ușoară creștere, ceea ce atestă tendința de deplasare a acestor indicatori spre o vârstă mai înaintată.

Cel de al treilea indicator, divorțialitatea manifestă stabilitate, cu foarte mici oscilații în jurul valorii de 1,5‰, pentru cei mai mulți dintre anii supuși observației. O abatere în sus de la această valoare medie se înregistrează în 1998, tendința fiind în continuare de ușoară scădere sub acest nivel. Specialiștii în demografie avansează următoarele ipoteze:

- pe de o parte, este probabil ca, într-o societate în care violența și agresivitatea de toate felurile se află în recrudescență, familia să reprezinte pentru individ un refugiu;
- pe de altă parte, situația economică a individului în continuă deteriorare, șomajul și incertitudinea, criza și costurile locuințelor, îndeosebi în urban ar putea constitui tot atâtia factori nefavorabili divorțului.

Dacă divorțialitatea, din considerente menționate este stabilă pe tot parcursul anilor '90, primii doi indicatori observați, natalitatea și nuptialitatea s-au menținut la valori ridicate numai în primii ani după 1989. După care ambii indicatori înregistrează un *trend* marcat continuu descreșător. Valorile încă ridicate pe care le înregistrează natalitatea și nuptialitatea în primii ani după 1989 pot fi un indiciu al faptului că modelul demografic românesc ar avea resurse ca să impună și o altă evoluție indicatorilor, decât cea existentă în realitate. Mediul "neprietenos" pentru familie își pune pecetea însă în ultimă instanță, asupra celor doi indicatori, determinând o scădere continuă a celor două rate - natalitate, nuptialitate.

Veniturile, cheltuielile și consumul

Restrângerea ocupării, în special a efectivului de salariați, ca și politica re-

strictivă în domeniul salariilor - dictată de exigentele macrostabilizării - conjugate cu efectele inflației persistente au dus la scăderea veniturilor reale ale populației și în consecință, la scăderea nivelului general de trai.

Scăderea veniturilor reale ale gospodăriilor a fost determinată în măsură hotărâtoare de scăderea veniturilor salariale reale și a puterii de cumpărare a prestațiilor sociale. Indicele câștigului salarial mediu real a fost de 58,6% în 2000, 61,5% în 2001 și 62,8% în 2002 față de 1990. Pensia medie reală a pensionarilor de asigurări sociale de stat a ajuns la mai puțin de jumătate din nivelul înregistrat în 1990 (43,9% în 2000, 46,3% în 2001 și 48,0% în 2002).

Schimbările în ceea ce privește ocuparea (scăderea numărului de salariați de la 8049,4 mii în 1989 la 4623 mii în 2000, 4619 mii în 2001 și 4568 mii în 2002) precum și politica salarială restrictivă au determinat importante mutații în ceea ce privește structura veniturilor totale ale gospodăriilor. În primul rând a avut loc o reducere a contribuției salariailor la formarea veniturilor gospodăriilor. În al doilea rând, spre compensare a avut loc o creștere a aportului consumului de produse agroalimentare din resurse proprii. Ilustrată în cifre, cea dintâi tendință indică scăderea ponderii salariailor în veniturile totale ale gospodăriilor de la 62,8% în 1989 și 43,8% în 1995, la doar 36,3% în 2000. Deși acest indicator înregistrează un anumit reviriment în 2001 și 2002 (o creștere de câteva puncte procentuale, până la 44,9% și respectiv 46,4%), totuși contribuția salariailor la formarea veniturilor gospodăriilor poate fi caracterizată ca modestă, comparativ cu aceea care caracterizează economiile dezvoltate.

Tabelul nr. 3

Structura veniturilor totale ale gospodăriilor

- % -

Venituri totale, din care:	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- venituri salariale	43,8	41,8	37,9	39,6	38,5	36,3	44,9	46,4
- venituri din prestații sociale	15,9	15,6	17,8	18,7	20,6	20,2	19,5	19,6
- contravaloarea consumului din resurse proprii	27,6	30,6	31,7	29,1	29,0	31,2	24,7	22,7

Sursa: Anuarul statistic al României, 2003: p. 130, 131; 2002: p. 124; 2001: p. 126; 1999: p. 158; 1997: p. 168.

În ceea ce privește consumul de produse agroalimentare din resurse proprii, această sursă a atins cel mai înalt nivel în structura veniturilor totale ale gospodăriilor în 1997 și anume 31,7%, menținându-se cu mici oscilații la acest nivel până în 2000. Deși în 2001 și 2002 această sursă a consumului a înregistrat o scădere de câteva puncte procentuale (până la 24,7% și respectiv 22,7%) continuă să dețină o pondere ridicată în structura veniturilor, atât pe ansamblul gospodăriilor, cât mai ales pentru anumite categorii de gospodării. Astfel, în 2002, această sursă reprezenta numai 11,2% din veniturile gospodăriilor de salariați, dar 53,3% din veniturile gospodăriilor de țărani și de asemenea, ponderi superioare mediei 28,2% și respectiv, 30,3% din veniturile gospodăriilor de șomeri și pensionari.

Se poate spune că în modelul economic actual al gospodăriei din România, consumul de produse agroalimentare provenite atât din producția proprie, cât și cele primite de la familia largită (părinți, frați, surori) se constituie într-o modalitate importantă de acoperire a nevoilor de consum ale gospodăriilor care se confruntă cu dificultăți financiare induse de pierderea veniturilor bănești sau de diminuarea puterii de cumpărare a ace-

tora. Gospodăria agricolă se caracterizează printr-o economie de subzistență, având ca principal obiectiv al producției sale satisfacerea nevoilor proprii de consum și susținerea consumului altor membri ai familiei largite, ceea ce se reflectă în ponderea scăzută a veniturilor bănești din agricultură, care în ultimii ani supuși observației au reprezentat numai 4,2% din veniturile totale ale gospodăriilor.

Veniturile reale tot mai reduse obținute de gospodării se reflectă în nivelul și structura cheltuielilor de consum, acestea fiind focalizate către satisfacerea prioritării a nevoilor stringente, în primul rând de consum alimentar. Consumul alimentar absoarbe mai mult de jumătate din resursele alocate consumului, pe ansamblul gospodăriilor, în timp ce cheltuielile pentru servicii, deși au crescut în mod constant, continuă să dețină o pondere scăzută în cheltuielile de consum.

Cheltuielile pentru consumul alimentar dețin ponderea cea mai mare în totalul cheltuielilor de consum pentru toate categoriile de gospodării, chiar și în cazul gospodăriilor de patroni care se caracterizează printr-o structură mai echilibrată a consumului (o pondere mai mare a cheltuielilor cu serviciile și pentru cumpărarea de mărfuri nealimentare).

Tabelul nr. 4

Structura cheltuielilor de consum ale gospodăriilor

- % -

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Cheltuielile totale de consum, din care pentru:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- consum alimentar	57,6	58,8	57,2	53,5	53,4	55,8	53,2	52,1
- cumpărarea mărfurilor nealimentare	31,2	29,0	28,2	29,3	28,9	23,5	24,7	25,7
- plata serviciilor	11,2	12,2	14,6	17,2	17,7	20,7	22,1	22,2

Sursa: Anuarul statistic al României 2003: p. 145; 2002: p. 139; 2001: p. 140; 2000: p. 144; 1999: p. 177; 1998: p. 181; 1997: p. 189; Coordonate ale nivelului de trai. Veniturile și consumul populației, în anul 2003. București, 2004, p. 57.

Un factor important de diferențiere a nivelului și structurii cheltuielilor de consum îl constituie mediul de rezidență. Astfel, pe fondul unei scăderi dezirabile, cu câteva puncte procentuale (a ponderii consumului alimentar în totalul cheltuielilor de consum) după un puseu înregistrat în 2001, se mențin încă importante diferențe, pe medii de rezidență, în privința destinației acestor cheltuieli. Consumul alimentar continuă să exercite presiuni asupra restului cheltuielilor de consum în bugetul tuturor familiilor, dar la cote diferite în urban și rural: pe ansamblul gospodăriilor, ponderea consumului alimentar a scăzut între 2001 și 2003 de la 55,8% la 52,1%, în urban de la 49,2% la 45,5%, în rural însă, această scădere moderată are loc pe fondul unei ponderi extrem de ridicate a acestei categorii de cheltuieli, de la 67,1% la 63,2%.

În pofida faptului că consumul alimentar absoarbe mai mult de jumătate din resursele alocate consumului pe ansamblul gospodăriilor și este preponderent pentru toate categoriile de gospodării, ponderea alimentelor de origine animală în consumul alimentar exprimat în calorii și protide s-a situat la un nivel scăzut, în raport cu nevoile de nutriție.

În mod firesc și volumul resurselor

destinate pentru plata serviciilor de către gospodării va cunoaște aceeași discrepanță în 2003, în funcție de situația acestora în urban sau rural: în 2003 plata serviciilor absoarbe 28,4% din cheltuielile de consum ale gospodăriei urbane, dar numai 11,8% din acelea ale gospodăriei rurale.

Și mai regretabil este faptul că numai câteva categorii de servicii concentrează mai mult de 4/5 din totalul cheltuielilor cu serviciile pe ansamblul gospodăriilor: cele legate de funcționarea și întreținerea locuinței (între care: energie electrică, termică, gaze naturale, apă, canal, salubritate) sunt de departe preponderente (54,9% în 2002 și 54,3% în 2003), urmând cu ponderi mai moderate, alte câteva servicii care concură la realizarea acestei proporții: serviciile de telefonie, de transport și abonamente radio-TV (17,7%; 8,0% și respectiv, 6,0% în 2003).

Cheltuielile pentru aceste categorii de servicii pot fi asimilate unor "plăți obligatorii" ale gospodăriilor, fiind determinate de condițiile de locuit, de nevoia de deplasare spre și de la locul de muncă, de studiu, de satisfacerea în condiții minime a nevoii de comunicare. Ponderea lor covârșitoare în totalul cheltuielilor cu serviciile face ca resursele cheltuite

pentru celelalte categorii de servicii să devină mărimi reziduale: este cazul serviciilor legate de utilizarea timpului liber, cultură, îngrijire personală etc.

Dependența nivelului și structurii cheltuielilor totale de consum de mărimea veniturilor gospodăriilor este pusă în evidență de analiza cheltuielilor totale de consum pe decile. Raportul între mărimea cheltuielilor de consum pe o gospodărie din decilele extreme D_{10} și D_1 este de 2,9:1 (în 2003, în ușoară creștere față de anii anteriori). Raportul se mărește la 4,7:1 (de asemenea în ușoară creștere) dacă se au în vedere cheltuielile medii lunare pe o persoană din gospodărie, întrucât decilele inferi-

oare de venit concentrează familii mai numeroase.

Structura cheltuielilor de consum pe cele trei categorii de bunuri (alimentare, nealimentare, și servicii) indică o structură deformată a consumului pentru cea mai mare parte a distribuției. Astfel, ponderile înregistrate de consumul alimentar pentru primele șase decile sunt mai mari decât ponderea medie înregistrată pe ansamblul gospodăriilor, iar la nivelul primelor cinci decile consumul alimentar absoarbe de la aproximativ 60% până la 3/4 din totalul cheltuielilor de consum. De asemenea, primele șapte decile, pentru mărfuri nealimentare înregistrează ponderi inferioare mediei pe ansamblul gospodăriilor.

Tabelul nr. 5

Nivelul și structura cheltuielilor totale de consum, pe decile

Decila	Cheltuieli totale de consum medii lunare				din care, în % pentru:					
	mii lei pe o gospodărie		mii lei pe o persoană		consum alimentar		mărfuri nealimentare		plata serviciilor	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
D_1	2983,1	3555,3	780,8	987,0	75,6	76,0	15,5	15,3	8,9	8,7
D_2	3238,2	3890,5	990,5	1215,0	72,0	70,3	17,6	18,6	10,4	11,1
D_3	3451,9	4129,3	1164,3	1452,5	67,2	65,6	18,9	20,4	13,9	14,0
D_4	3784,5	4599,8	1331,3	1617,6	62,1	61,1	21,2	22,1	16,7	16,8
D_5	4236,6	4996,0	1451,2	1799,9	58,0	56,8	21,8	23,1	20,2	20,1
D_6	4355,7	5235,6	1634,8	2025,0	54,4	53,6	22,8	24,1	22,8	22,3
D_7	4915,7	5811,6	1821,4	2244,0	50,9	49,8	24,5	25,4	24,6	24,8
D_8	5540,9	6632,2	2069,4	2517,4	47,8	46,3	25,9	26,7	26,3	27,0
D_9	6272,9	7737,5	2428,0	2957,4	45,0	43,1	27,5	29,1	27,5	27,8
D_{10}	8666,9	10098,2	3698,7	4365,8	36,4	36,0	34,4	34,9	29,2	29,1

Sursa: INS, Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației, în anul 2003, București, 2004, p. 61.

Nivelul cheltuielilor de consum medii pe o persoană din gospodărie depinde în mare măsură de mărimea gospodăriei (numărul persoanelor care compun gospodăria) și de numărul copiilor sub 18 ani aflați în întreținere. Astfel, atât în 2003, cât și în anul precedent, cheltuielile de consum medii pe persoană din gospodărie se reduc o dată cu creșterea numărului de persoane care compun

gospodăria, încât acest indicator calculat pentru gospodăriile compuse din șase și mai multe persoane reprezenta 40,5% (40,9% în 2002) din cel determinat pentru gospodăriile formate dintr-o singură persoană și 56,3% (58,1% în 2002) din nivelul său mediu determinat pentru ansamblul gospodăriilor.

Deopotrivă, numărul copiilor minori aflați în întreținere constituie un factor

important de diferențiere a cheltuielilor de consum ce revin pe o persoană din gospodărie. Acest indicator, într-o gospodărie cu patru și mai mulți copii înregistra un nivel de 2,4 ori mai redus decât într-o gospodărie fără copii (de 2,5 ori în 2002) și reprezinta mai puțin de jumătate (43,8% în 2002 și 44,8% în 2003) din media pe ansamblul gospodăriilor.

Inegalitate și sărăcie

Dacă cercetarea statistică poate avea limite în cuprinderea extremelor, atât a celor foarte bogăți cât și a celor foarte săraci (este cazul AIG - Ancheta integrată în gospodării) astfel încât, diferențele între veniturile înregistrate nu sunt foarte mari, totuși în percepția publică, atât diferențele între venituri cât mai ales între consumul și averea afișată sunt importante și caracterizează o stare de polarizare socială.

Rezultate recente furnizate de Ancheta asupra bugetelor de familie (ABF) pentru anul 2003 indică diferențe mari, chiar dacă în ușoară scădere, atât în ce privește nivelul mediu, cât și structura veniturilor pe decile ale distribuției gospodăriilor după nivelul veniturilor ce revin pe o persoană.

Raportul este de 1:3,99 în 2003, față de 1:4,27 în anul 2002 între veniturile medii ce revin pe o gospodărie din prima decilă și respectiv, ultima decilă, dar decalajul se adâncește dacă avem în vedere veniturile ce revin în medie pe o persoană din gospodăriile care formează prima și ultima decilă, atingând valoarea de 1:6,22, față de 1:6,96 în 2002. Explicația rezidă în faptul că primele decile concentrează familiile nevoiașe, mai numeroase astfel încât, populația care aparține gospodăriilor din primele trei decile reprezintă 34,44% din totalul populației, dar beneficiază doar de

18,82% din totalul veniturilor. În schimb populația care aparține gospodăriilor din decila superioară, deși reprezintă numai 8,26% din totalul populației, deține mai multe venituri decât populația aparținând gospodăriilor din primele trei decile. Este evidentă distanțarea decilei superioare față de celelalte decile, ca urmare a existenței unor venituri mult mai mari decât cele care caracterizează cea mai mare parte a distribuției. Dacă în medie pentru primele nouă decile, raportul între veniturile medii per capita a două decile consecutive este de 1:1,17, raportul dintre veniturile decile D_9 și ale decilei D_{10} este de 1:1,75.

Cea mai mare contribuție la diferențierea pe decile a veniturilor gospodăriilor o au diferențele între veniturile salariale. Astfel, în 2003, gospodăriile din ultima decilă dețin venituri salariale medii de 12243,9 mii lei lunar, adică de 315 ori mai mari decât ale gospodăriilor din prima decilă care se situează doar la nivelul de 38,9 mii lei lunar. Diferențele enorme care marchează atât nivelul, cât și structura veniturilor ce revin populației situate la extremele distribuției (decila superioară și respectiv, primele trei decile) sunt induse, în principal de mediul de rezidență, în rural și posibilitățile de ocupare și nivelul de remunerare fiind mai reduse. Astfel, populația din primele trei decile aparține preponderent (mai mult de jumătate) unor gospodării de pensionari sau agricultori, situate în proporții covârșitoare în mediul rural (88%, 78% și respectiv 69%) și disponând în consecință, în principal de venituri în natură (69,3% din veniturile primei decile, 52,4% din veniturile celei de a doua decile și 45,6% din veniturile celei de a treia decile sunt venituri în natură).

În contrast, gospodăriile incluse în decila superioară dispun în proporție de 71,0% de venituri salariale, în timp ce

contribuția veniturilor în natură este nesemnificativă (numai 8,3%).

Diferențe sensibile există și între parametrii veniturilor și ai consumului gospodăriilor care au în întreținere copii sub 18 ani și ai gospodăriilor fără copii.

Gruparea gospodăriilor în categorii distincte după numărul copiilor minori aflați în întreținere, cărora le sunt asociate niveluri medii diferite de venit (conform investigației statistice realizate de Ancheta asupra bugetelor de familie în 2003), permite identificarea unei strânse dependențe între numărul copiilor și nivelul venitului mediu ce revine pe o persoană din gospodărie.

Toate gospodăriile cu copii realizează venituri medii pe persoană inferioare celor din gospodăriile fără copii. În limbajul cifrelor acest raport se exprimă astfel:

- pe ansamblul gospodăriilor, veniturile medii pe persoană din gospodăriile cu copii sunt cu 21% mai mici decât cele înregistrate în gospodăriile fără copii;
- în cazul gospodăriilor de salariați, veniturile medii pe persoană în gospodăriile cu copii sunt de 1,5 ori mai mici decât în gospodăriile fără copii;
- în funcție de numărul de copii aflați în întreținerea gospodăriei, raportul între veniturile medii *per capita* înregistrate în gospodăriile cu copii și respectiv fără copii, îmbracă următoarele proporții: 93,7% pentru gospodăriile cu un copil, 75,4% pentru gospodăriile cu doi copii, 50% pentru gospodăriile cu trei copii și numai 38,2% în cazul existenței a patru sau mai mulți copii în întreținere.

Tabelul nr. 6

Veniturile totale pe decile ale distribuției gospodăriilor după veniturile *per capita*, în anul 2003

Decila	Venituri medii lunare		Raport față de decila 1		Pondere (%) în total	
	mii lei pe o gospodărie	mii lei pe o persoană	venituri medii pe o gospodărie	venituri medii pe o persoană	persoane	venituri
D ₁	4317,5	1198,7	1,00	1,00	12,86	5,43
D ₂	5111,4	1596,3	1,18	1,33	11,43	6,43
D ₃	5531,1	1945,5	1,28	1,62	10,15	6,96
D ₄	6168,0	2169,1	1,43	1,81	10,15	7,76
D ₅	6607,3	2380,4	1,53	1,99	9,91	8,31
D ₆	6798,0	2629,3	1,57	2,19	9,23	8,55
D ₇	7651,7	2954,5	1,77	2,46	9,25	9,62
D ₈	8973,2	3406,0	2,08	2,84	9,41	11,28
D ₉	11113,1	4247,6	2,57	3,54	9,35	13,98
D ₁₀	17235,6	7451,5	3,99	6,22	8,26	21,68
Total gospodării	7950,9	2839,1	1,84	2,37	100,0	100,0

Sursa: Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației, în anul 2003. București, 2000, p. 39.

Căderea pe care o înregistrează veniturile *per capita*, o dată cu creșterea numărului de copii minori în întreținerea

gospodăriei se reflectă în amputarea consumului, chiar și a posibilităților de acoperire a nevoilor stringente, de consum

alimentar, îndeosebi în cazul familiilor numeroase (cu patru și mai mulți copii).

Atât în anul 2003, cât și în anul 2002, categoria de gospodării cu nivelul cel mai redus al consumului alimentar mediu zilnic pe o persoană (2072 calorii și 65,8 g proteide în 2003) este cea formată din gospodăriile în care există patru și mai mulți copii minori.

Analiza multidimensională a sărăciei (sub aspect monetar, al condițiilor de viață și subiectiv) conform unor opinii autorizate indică prezența semnificativă a acesteia, sub o formă sau alta, în rândul tuturor categoriilor socioeconomice ale populației¹.

Cele mai vulnerabile însă se dovedesc gospodăriile care nu dispun de venituri permanente sau ale căror venituri sunt foarte scăzute (gospodăriile de șomeri, de țărani, de lucrători pe cont propriu în activități neagricole, cele de pensionari de urmaș și de pensionari agricuitori), gospodăriile a căror persoană de referință are un nivel scăzut de instruire, precum și gospodăriile numeroase, în special cele care au în întreținere un număr de trei și mai mulți copii.

Sub aspect monetar, deci din perspectiva insuficienței veniturilor pentru asigurarea unui nivel al consumului corespunzător standardului de viață dominant în societate, starea de sărăcie a fost amplificată de scăderea puterii de cumpărare a veniturilor și uneori, chiar de pierderea acestora. În anul 2001, la pragul de 70% din mediana cheltuielilor de consum, rata sărăciei calculată ca pondere a gospodăriilor aflate sub prag a fost de 19,2%, ponderea persoanelor

din aceste gospodării a fost de 23,2%, iar cea a copiilor care cresc în gospodăriile sărace a fost de 27,8%.

Definirea sărăciei din perspectivă nemonetară, mai exact sub aspectul condițiilor de viață se realizează folosind drept coordonate privațiunile cu care se confruntă populația în domeniul condițiilor de locuit, al dotării gospodăriilor cu bunuri durabile, precum și al asigurării unor componente esențiale ale consumului.

Domeniul asigurării unor condiții de locuit corespunzătoare standardelor unei societăți moderne ridică probleme atât sub aspect cantitativ, cât mai ales calitativ.

Scăderea puternică a construcțiilor de locuințe în anii '90 a condus la apariția unui dezechilibru între cerere și ofertă, cererea fiind mult mai mare decât oferta, îndeosebi în cazul locuințelor sociale.

Sub aspect calitativ, fondul de locuințe este marcat de o serie de deficiențe, cauzate de insuficientă dezvoltare a infrastructurii furnizoare de utilități (apă curentă, gaze naturale, energie termică) îndeosebi în mediul rural. Ca urmare (conform rezultatelor ABF) în anul 2001, ponderea gospodăriilor care trăiesc în locuințe fără încălzire centrală depășeste 50%, iar a celor fără instalație de apă caldă, de canalizare și de baie în interiorul locuinței se apropie de 50%. De asemenea, locuințele mai vechi ridică o serie de probleme sub aspectul condițiilor de locuit: în această situație se găsesc mai mult de o zecime din gospodării care ocupă locuințe mai vechi de 60 de ani.

Privațiunile cu care se confruntă populația în privința dotării cu bunuri durabile ating cote foarte înalte, din cauza prețului lor prohibitiv în raport cu veniturile majorității gospodăriilor.

¹ Conform opiniei exprimate de dr. Maria Molnar, dr. Filofteia Panduru și Viorica Duma în studiu: *Condițiile de viață și sărăcia în România - o evaluare multidimensională*, Revista română de economie, nr. 1, 2002.

O bună parte din populație se confruntă cu privațiuni și în domeniul consumului, neputând să acopere nevoi elementare de consum la un nivel minim: 40,1% din gospodării nu asigură membrilor lor un consum de 2700 de calorii zilnic pe adult echivalent, iar 10,6% din gospodării nu asigură consumul a 100 de grame de carne per capita la două zile; de asemenea aproape o cincime din numărul total al gospodăriilor (19,2%) alocă pentru consumul nealimentar mai puțin de 20% din cheltuielile de consum ale gospodăriei.

Pragul pentru evaluarea stării relative de sărăcie sub aspectul condițiilor de viață a fost stabilit la cumularea a trei privațiuni, ceea ce înseamnă că sunt considerate sărace din perspectiva condițiilor de viață acele gospodării care însumează patru și mai multe privațiuni.

Rata sărăciei din perspectiva condițiilor de viață este de 20,1% pentru gospodării, 22,1% pentru persoane, iar ponderea copiilor care cresc în aceste gospodării sărace în numărul total al copiilor este de 29,2% (ceea ce denotă o comasare a unei mai mari părți din numărul total de copii, în sânumul acestor familiilor dezavantajate sub aspectul condițiilor de viață).

Incidența acestei dimensiuni a sărăciei este mult mai mare în rural decât în urban (rata depășește 50% în cazul gospodăriilor de țărani, și al celor cu trei și mai mulți copii) din cauza existenței unei infrastructuri precare, dar și a unui cumul de caracteristici ale populației rurale cărora li se asociază niveluri scăzute ale veniturilor: nivel de instruire scăzut, ocupare în agricultură, pondere mai mare a populației vârstnice beneficiară a unor pensii la nivel extrem de scăzut,

pondere mai mare a familiilor cu mulți copii.

Evaluarea subiectivă a sărăciei se realizează în funcție de percepția populației privind posibilitatea satisfacerii nevoilor de consum. În mod firesc, în condițiile căderii parametrilor nivelului de trai, percepția stării de sărăcie pentru cea mai mare parte a populației are loc în raport cu standardul de viață pierdut sau așteptat și nu cu cel realizat de marea masă.

Aprecierile gospodăriilor evidențiază capacitatea redusă a acestora de acoperire a nevoilor elementare: aproape jumătate din gospodării s-au confruntat cu imposibilitatea de a cumpăra produse alimentare suficiente pentru asigurarea hranei; mai mult de un sfert nu au putut plăti la timp cheltuielile de întreținere a locuinței; într-o proporție însemnată (45,8%) gospodăriile au fost constrânse să apeleze la împrumuturi sau la ajutoare financiare de la rude, prieteni, pentru a face față cheltuielilor curente.

Rezultatele evaluării subiective a sărăciei evidențiază că sărace 17,2% din totalul gospodăriilor, iar populația și copiii care trăiesc în aceste gospodării apreciate ca sărace reprezintă 18,5% din totalul populației și respectiv, 22,4% din totalul copiilor. Incidenta cea mai mare a sărăciei măsurate subiectiv se înregistrează pentru familiile de șomeri și cele care au în întreținere trei și mai mulți copii.

Cum atenția noastră este focalizată asupra capacitații familiilor cu copii de a face față nevoilor curente, din analiza multidimensională a sărăciei se impune aprecierea că cea mai mare parte a familiilor cu copii se confruntă cu mari dificultăți în asigurarea traiului zilnic.

Tabelul nr. 7

**Incidența sărăciei evaluată sub aspect monetar,
al condițiilor de viață și subiectiv, în 2001**

- % -

	Sub aspect monetar		Sub aspectul condițiilor de viață		Subiectiv	
	Gospodării	Persoane	Gospodării	Persoane	Gospodării	Persoane
Total	19,2	23,2	20,1	22,1	17,2	18,5
Gospodării fără copii	17,5	19,2	19,1	17,4	15,5	15,5
cu 1 copil	17,9	20,8	15,0	17,2	19,5	19,7
cu 2 copii	23,7	25,9	24,7	26,7	19,5	19,7
cu 3 copii	49,2	52,0	53,9	55,9	30,7	30,5
cu 4 și mai mulți copii	61,3	63,6	76,3	78,4	34,1	37,6

Sursa: dr. M. Molnar, dr. F. Panduru, V. Duma, op. cit.

Incidența sărăciei evaluată sub toate cele trei aspecte - monetar, al condițiilor de viață și subiectiv - înregistrează valori ridicăte nu doar pentru familiile cu trei și mai mulți copii, ci chiar și pentru familiile cu doar doi copii: incidența sărăciei pentru familiile cu doi copii este cu câteva puncte procentuale superioară mediei pe ansamblul gospodăriilor, în timp ce aceea înregistrată pentru familiile cu trei și mai mulți copii este chiar mai mare decât dublul acestei medii.

Investigarea acestor principale coordonate ale condițiilor de existență a copilului în familia naturală evidențiază un standard de viață modest al familiei medii și chiar deficitar, pe măsura creșterii numărului de copii în familie.

Pe termen scurt, contextul economic și social nu va permite o răsturnare de situație în această privință. Deci, într-un orizont de timp previzibil, rolul decisiv în asigurarea unor condiții minime pentru o dezvoltare normală a copilului în familia naturală va reveni măsurilor corective și diverselor forme de ajutor destinate susținerii venitului familiilor cu copii, care pot îmbrăca forma bănească, materială sau a serviciilor.

Ajutorul material (sub formă de alimente, îmbrăcăminte, rechizite) și sub

forma diverselor servicii (care înglesnesc dobândirea unei locuințe, a unui loc de muncă, ajutor medical, servicii de consiliere) sunt destinate prioritar familiilor celor mai vulnerabile, cu risc de abandon.

Ajutorul bănesc, ca măsură corectivă a bugetului familial, justificată de necesitatea susținerii partiale a costului ridicat al creșterii copilului în familie, îmbracă în principal forma alocațiilor pentru copii și se adresează tuturor familiilor cu copii în întreținere.

Din păcate funcția lor corectivă este foarte limitată, prin quantumul și varietatea prestațiilor, ambele fiind extrem de reduse.

Raportul între quantumul alocațiilor și salariul mediu net s-a deteriorat continuu în perioada de tranziție, exceptie făcând anul 1997 (când a avut loc singura creștere de proporții a nivelului alocațiilor) care a influențat valoarea raportului și în anii imediat următori.

La stabilirea quantumului alocațiilor ar mai putea fi avută în vedere diferențierea acestora în funcție de nivelul venitului pe persoană, în familie, precum și în funcție de vârstă copilului beneficiar, ca expresie a diferențierii nevoilor copilului, criterii avute în vedere la stabilirea quantumului alocațiilor în unele țări

membre UE , chiar dacă la nivelul lor deteriorarea standardului de viață, odată cu creșterea numărului de copii în familie este atenuată prin nivelul mai ridicat al veniturilor de bază.

Progresivitatea alocațiilor în funcție de nivelul venitului și rangul copilului are asociat riscul creșterii natalității cu prioritate în mediile sărace, unde nu există preocupare pentru creșterea și educarea copiilor în condiții de normalitate.

Ca varietate, prestațiile familiare în țara noastră sunt extrem de reduse, în cadrul lor neregăsindu-se gama variată de prestații care însărcină alocațiile pentru copii, în multe țări membre UE.

Este vorba în primul rând de prestații cu caracter general, care se regăsesc în mai toate țările membre UE și care vin în întâmpinarea unor situații de risc pe care familia le traversează în cursul existenței sale (alocația pentru orfani sau cuvenită copiilor care au părinți șomeri sau pensionari) sau a unor situații mai deosebite, cum ar fi schimbarea de locuință.

Există și alocații specifice care se întâlnesc numai în unele țări membre (alocația pentru începerea școlii, alocația funerară etc.).

În aceeași ordine de idei, a varietății prestațiilor, atâtă vreme cât contextul economic și social nu va fi deloc favorabil evoluției vieții de familie în condiții de normalitate (apreciată prin prisma solvabilității nevoilor fundamentale), subscriem unor opinii autorizate¹ exprimate în literatura de specialitate, conform cărora, prestațiile pur bănești, extrem de restrânse ca gamă și reduse ca nivel ar trebui să nu mai constituie singurele forme de intervenție în favoarea familiilor cu copii, ci în egală măsură ar trebui să

există preocupări manifeste în următoarele direcții:

- servicii de sănătate de calitate, complet gratuite, pentru mame și copii;
- învățământ de calitate care să cuprindă totalitatea copiilor la nivelul obligatoriu și să ofere șanse largi marii majorități a copiilor, în învățământul post obligatoriu; un program național de școlarizare a copiilor și tinerilor care nu au fost cuprinși în sistemul de învățământ, în ultimii ani;
- suport finanțiar constând în alocații în quantum optim și constant față de salariul mediu și reduceri de impozit pentru familiile cu doi sau mai mulți copii;
- modalități de corectare a carentelor în alimentație acolo unde este cazul;
- servicii profesioniste de asistență socială care să ofere un sprijin real copiilor și familiilor aflate în dificultate;
- programe naționale de eradicare a cazurilor în care copiii trăiesc în condiții improprii: copiii abandonati, abuzați, neglijați.

Pe termen lung, ameliorarea condițiilor de existență a copilului în familia naturală, considerăm că se poate realiza numai printr-o politică de creștere economică susținută, în condiții de eficiență, care să permită atât creșterea ocupării forței de muncă, în special a celei tinere, cât și a remunerării acesteia, la un nivel compatibil cu un standard de viață corespunzător unei economii de piață moderne.

¹ Cătălin Zamfir, *Politici sociale în România: 1990-1998*, Editura Expert.

Bibliografie

- Delors, Jacques, Contribution à une recherche sur les indicateurs sociaux, Ed. du Seuil, Paris, 1971.
- Ghețău, Vasile, "O privire generală asupra evoluțiilor demografice în anii '90", în lucrarea: Un deceniu de tranzitie - situația copilului și a familiei în România, UNICEF, București, 2000.
- INS, Căsătorii în anul 2000, Nupțialitatea în anul 2001, 2003.
- INS, Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației, în anul 2001, 2002, 2003.
- INS, Divorțuri în anul 2000, Divorțialitatea în anul 2001, 2003.
- INS, Născuți vii în anul 2000, Natalitatea în 2001, 2003.
- Molnar, Maria; Panduru, Filofteia; Duma, Viorica, Condițiile de viață și sărăcia în România - o evaluare multidimensională, în: Revista română de economie, nr. 1, 2002.
- Panduru, Filofteia; Molnar, Maria, Familia și copilul în România, UNICEF; INS; ANPCA; București, 2001.
- Zamfir, Cătălin, Politici sociale în România: 1990-1998, Editura Expert.